

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Extra Posten.

Torsdagen den 7 September 1820.

Anteckningar till Svenska Theaterns Historia.

(Forts. från N:o 71.)

Men icke allenast vid Universiteterna, utan äfven vid lägre Läroverk, finna vi dessa öfningar vanliga. Så uppfördes, i Linköping år 1635, *Een lijten andeligh Tragædia om the 3 wijsa män*, af Borgmästaren Hans Olofsson, samt Lectorn S. P. Brasks trenne Skådespel: *Comoedia om then förlorade Sonen*, år 1645; *Een Tragico-Comoedia om Apostlarnas gärningar och jämmerliga Marteringar*, år 1648, samt *Comoedia om the wälandade Tydska Kriget*, år 1649. Äfven vid Söderköpings Schola ville man icke sakna detta nöje, utan uppfördes der, den 25 Sept. 1674, *Rebecca, en ny ooh andelig Comoedia*, författad af J. Beronius. Och der man icke kunde sjelf författa Originaler, der öfversatte man dylika stycken, som Conrectorn vid Westerås Schola Joseph Chærberus gjorde med St. Bernhards *andelighe Prosopopeiæ Dicht*, år 1642.

Efter all anledning plögade de kringvandrande Schol-Gossar och Djeknar, äfven på andra orter än kring lärohusen, uppföra de för dem digtade Skådespel, och att de för dessa Representationer låto betala sig, kan man sluta af den bekanta Anekdoten om de fyra Gymnasisterna, hvilka kommit till Norrköping och för att förbättra sina mycket förfallna finansaffa-

rer, tillkännagåfvo att de ämnade uppföra Det stora Fiskafänget. En stor mängd åskådare infunno sig på den utstakade Theatern och då förhänget uppdrogs, såg man trenne ynglingar inkomma med ett stort nät emellan sig, sägande: "Vi gå att fiska." Derpå svarade den, hvilken emottagit entré-penningarne: "Jag går ock med Eder." Alla fyra gingo också af Theatern och i största hast utur staden, och sedan åskådarne länge förgäfves väntat att få se fortsättningen af representationen, måste de återvända med förlängda näsor.

At de ofvananförde titlar kan inhämtas, att efter Messenii afgång, det blef vanligt att, jemte historiska, åter välja bibliska ämnen till dramatisk behandling. Denna förblef dock allt framgent lika så som Messenius, efter den Nürenbergskå Mästarsångarens förebild, bestämdt den. Versificationen utgjordes af rimmad knittelvers, utan all slags vård om välljud eller upphöjning i uttrycket; bredvid de egentliga hufvudpersonerna visade sig gerna en eller par af de lägsta folkklasser, hvilka med groft, plumpt och obehjelpigt skämt skulle uppväcka skratt och löje; om de, i synnerhet i franska Dramatiken, så bekanta tro enheterna tyckes man haft lika så liten aning, som om behörig karaktersteckning eller om en helt genomförd dramatisk intrig; nästan ingen handling erbjöds åt åskådarnes anblick, allt bestod i långa samtal och scenerna voro lika så löst och villkorligt hopknutna, som allt det öfriga, hvilket

dock gemenligen i fem Acter var indeladt. Ett afvikande i formen märker man blott hos Chronanders Surge, som har sju Acter, mellan dem en slags Entre-Acter eller så kallade *Fautivs intercalares* och en latinsk Chorus vid slutet af hvarje Act. Den egenheten, att behandla hvarken ett bibliskt eller historiskt, utan ett rent af uppfunnet ämne, har den gemensam med samme Auctors Belesnack, hvilken åter, genom det afvikande i formen, att dialogen ömsom är rimmad, ömsom obunden, öfverensstämmer med ett högst vidunderligt i en Akt affattadt Sorgespel, under titel: *Alle Bedlegrannes Spegel, eller en ynkelig och bedröfveligh Tragædia om en ståldt och högfärdigh Jungfru, som heet Margaretha, ihen icke hölt någon ährligh man vara sin lijke, vthan wedersakade både en och annan, til thes hon fick behag til en elak Finne, som henne ynkeligen togh aff dagha*, tryckt år 1686, och hvilken är den sista af detta slags dramatiska productioner, i det gammal-tyska maneret, som man hittills kunnat upptäcka.

Vid Hofvet och i den finare världen hade neml. under tiden, smaken för ett helt annat slag af skådespel blifvit införd. Sedan först år 1638 man, för att roa den då ännu barn varande Drottning Christina, uppfört en fransysk Ballet *des Plaisirs de la Vie des Enfants*, och den i högsta grad vunnit hennes och de henne omgifvandes tycke, blefvo sedermera för alla festiviteter inom Hofvet, äfven på Svenska, dylika så kallade Balletter författade, hvilka voro allegoriska Skådespel, utförda under dans och sång, med tillhjälp af ett rikt Maschineri. Af dessa Balletter äro Stjernhjelm och Grefve Lindschölds de bekantaste, men uppmärksamhet förtjenar äfven zivfvelsutan den, med hvilken Generalen M. Stenbock den 28 Jan. 1701, på Lais Slott, firade hans älskade Konungs nyss förut vundna Seger öfver Ryssarne. — Till dirigerande af dessa Skådespel finna vi, att Drottning Christina antagit en Balletmästare, hvilken tillika med en honom biträdande *Fördansare*, löntes af allmänna

Statsmedlen. Att dock under denna pragt-älskande Regentinnans tid, sjelfva Skådespelen uppfördes af Hofvets förnämsta Damer och Cavalierer, det lära vi af Stjernhjelm's Balletter, hvilka tillkännagitva att till dem användes fullkomligt Sceneri, med Coulisser o. s. v. samt att för tillvägabrigandet af förändringar, Rideauen eller Cortinen, som han då kallades, nedfalldes. Men af underskriften till Dedicationen framför en sednare Ballet, kallad *Lykko-Pris* — författad af O. Björck och uppförd år 1689 — får man ovedersäglich bestyrkelse derpå, att då redan här fans en ordentlig med Acteurer besatt Svensk Theater; och anteckningen på Titelbladet till den af Kongl. Capellmästaren A. Düben i Musik satta Ballet, som uppfördes den 6 Febr. 1701, talas om "Kongl. Palais Stora Comoedie-Sahl i Stockholm." Äfven i handlingar från Kon. Carl XI:s tid, förekommer denna benämning.

Till begagnande af denna Comoedie-Sal inkallades år 1699, under Direction af en viss Rosidor, en fransk Theatertrupp, hvilken fortfor att här uppföra sin nations Skådespel ända till år 1706, då den af Kriget framtvingade penningebristen nödgade den att återvända till sitt faderland. Med år 1720 försökte en Mr. Laudois att i Stockholm upprätta ett franskt Spectakel, men hvilket efter ett halft år upplöste sig af sig sjelft och Entreprenören begaf sig till Petersburg. Då nu intet offentligt Spectakel vidate fans i hufvudstaden, stiltade Gr. Höpken år 1728 en sällskaps-Theater i nu varande Vetenskaps-Akademiens hus, och ändtligen, genom nämnde Herres bedrifvande — biträdd af sina vänner Gr. C. Gyllenborg och Frih. Eric Wrangel — inrättades på det så kallade Bollhuset, under Kammarherren von Olthoffs insende, en svensk Skådeplats. Denna Theater öppnades år 1737, troligen med en Komedi i fem Akter, kallad *Svenska Sprätthöken*, hvilken Riks-Rådet Gr. Carl Gyllenborg bildat till imitation efter *Le Francois à Londres*, och försett med en Epilog, i hvilken det till slut heter:

"Välän då kloka gäck, som ingen rätta kan,
Om ingen medicin och bättring står dig an,
Så rår jag dig som vän, att vår Theater fly;
Ty han kan narrar bry.

Ja blif man fritt härfrån: det vor' enfal-
dighet,

Att först ge ut ditt mynt och sedan ha
förtret:

Nej bättre kan du ha: du kan till ro dig
ge,

Bland kort och sus och dus, när vi här
åt dig le:

Lät oss den mödan ha: hvad skadar det
din q^uäl,

Ditt mål, din goda sömn? — — god natt,
min vän, farväl.

Men J som inte tron, att J allena fått
All klokhet till Er lott:

Välkomne ofta hit att se vårt skådespel,
På det vi rätta må med slit hvarsannars
fel." —

Dessa verser hafva blifvit anförda för
att ungefärligen karakterisera tonen af
denna Skådeplats — eller som Gréve
C. G. Tessin förfranskadt kallar den: *ce
monstre qui prit le nom de Comedie
Suédoise* — hvilken till en stor del sam-
mansattes af öfverlefvorna efter den sista,
misslyckade franska Theatertruppen. Detta
förhållande bestämde äfven smaken i va-
let af Theatermanér, som egentligen blef
franskt, så att med öfversättningar efter
franska och holländska Theaterstycken —
bland hvilka sjeliva Pradons icke blefvo
försmäddade — omväxlade i franska schnit-
ten författade originaler. Dock gäller den-
na anmärkning i sin största stränghet, en-
dast om Tragedien, ty hvad Lustspelet
angick, hade den genialiske Holberg, mel-
delst sin träffande teckning af nordiska
hemseder, så kraftigt verkat på det all-
männa sinnet, att det i sina komiska ska-
pelse, hufvudsakligen rättade sig efter den-
na förebild. I synnerhet märkes denna
olika riktning i allmänhetens Theatersmak,
sedan tidens berömdaste snille, O. von
Dalin, med sin *Brynhilda* bestämdt den
i tragiskt, och med *den Afundsjuke*, i
komiskt afseende. På de öppnade ba-

norna framträdde icke blott egentliga Lit-
teratörer, t. ex. O. Celsius, A. Hesselius
Americanus, Chr. Knöppel, Erik Brander,
m. fl. utan äfven åtskillige af Statens för-
nämste Ambetsmän, såsom Riks-Rådet Fri-
herre Wrangel, Vice-Presidenten Ham-
marberg, Canzli-Presidenten Gr. C. Gyl-
lenborg, Riks-Rådet G. Palmfeldt o. a. lä-
to sig angeläget vara att på dem framkalla
mångfaldig skörd. Derföre hafva vi, från
år 1737 till år 1766, på svenska, ett icke
ringa antal Tragedier, Komedier, Herda-
spel och Sångstycken, alla originaler, af
hvilka dock ingen bibehållit sig på Sce-
nen eller i den läsande allmänhetens tycke.

Vid början af denna period hade Gr.
Carl Gyllenberg försökt i sin Tragedie
Andromache, Stockholm 1723, och i sitt
Lustspel *En bättrad Villhjera*, Brunswig
1721, att bilda vår dramatik efter engel-
ska mönster, och att i den införa den rim-
fria femfotiga Jamben. Men med den ut-
veckling som smaken sedan tog, enligt
den riktning efter fransyska mönster, som
tidens favorit-Auctor i sin *Brynhilda*, upp-
förd 1738, gifvit, samt Friherre E. Wrang-
gel i sin *Torilla*, uppförd 1738, Hesselius
i sin *Erik den Helige*, uppförd 1740, o. a.
ännu mera befastat, blef Alexandrinen det
uteslutande versslaget för den högre thea-
traliska framställningen. Bekant är också
icke mera än ett undantag från denna re-
gel, neml. *Den beständiga Herdinnan*,
Comedie af Vice-Presidenten Hammarberg,
Stockholm 1741, affattad i fem och sexstaf-
viga trochaiska Verser; ty äfven Dalins
Herdaspel i tre öppningar, Stockholm 1752,
och alla Imitationer efter detsamma, voro
på tunga Alexandriner. Samma versslag
igenlinna vi äfven i några af dessa äldre
Lustspel, hvilka närmare slöto sig till de
franska mönstren och mera eftersträfvade
pariser-elegans, än träffande national-san-
ning; men som Holbergs kraftiga, och så
nära till hands liggande exempel, här i all-
mänhet så betydligt öfvervägde, så finna
vi i de fleste Komedierna, från denna Pe-
riod, liksom alla de öfriga egenheterna af
det Holbergska manéret — förträffligheten

och genialiteten likväl undantagna — äfven den obundna eller prosaiska Dialogen.

Men det var nu mera icke blott Hufvudstadens innevånare, för hvilka Theaterns nöjen voro tillgängliga. År 1739 uppfordes i Upsala, *Ingeborg, Tragedia i Fem Akter* af O. Celsius, och äfven i rikets öfriga Städer såg man Skådespel, hvilka af en kringvandrande Theatertrupp föreställes. Redan under Konung Carl XI:s Regering finna vi att en sådan hade inkommit i landet, af en Affiche som inbjöd Stockholms menighet, att åskåda en tysk öfversättning af *Messenii Disa*, på Kongl. Exercitie-Gården. Och nu under den så kallade frihetstidens tyska Regenter, kringströks landet af tyska Aktörer, anförda af en Seyerling, hvilka, så godt sig göra lät, på svenska uppförde icke allenast åtskilliga af de gamla Hans Sächsiske Pjeserna, såsom *Adam och Eva, den durchlauchtige Aramena* o. a. utan äfven åtskilliga af de inhemska försöken. Vanligen utgjordes dessa Skådespelares Theater af en lada eller en vind, hvilken af gamla tapeter eller gröna täcken inskränktes. Vanligen besvärade man sig ingalunda med några Coulisser, och om den smak och värdighet, med hvilken denna trupp föredrog sina Pjeser, kan man döma af den bekanta Anecdoten då Brynhilda, år 1759 uppfordes i Linköping. Redan vid Styckets början, hade till följe af uragtlåten putsning, ljusen hållit på att sätta eld i det brädskrank som skiljde Scenen från Parterren, och då detta märktes af Seyerling, hvilken sjelf, såsom Sigurd Sven, först inträdde, öppnade han Tragedien sålunda:

”Min Atle är tet tu? Ach, ödet fare lof, Att jak dock har en fän, ta aff ljusen tu sakrementskete Ljusputsere! uti Prinildes hot.”

Men deraf stordes ingalunda åskådarnes tillfredsställelse, och Spectakel-Direktören såg i anledning häraf ingen förminsk-

ning i den måttliga inkomst han påräknat. Så länge en konst är i sin barndom, och dess utöfvare icke pretenderar att göra stor effect, äro Allmänhetens fordringar vanligen ganska inskränkta och billiga.

Dock var man det icke så i Hufvudstadens. Der funnos nu mera ett icke litet antal af förnäma, hvilka med deras helt och hållet fransyska bildning, i stället för att med värma söka befordra den fosterländska Skådebanans förädling, liksom Gr. C. G. Tessin,unno den monstruös, emedan den icke var, eller i sin början kunde vara jämgod med den de sett i Paris, eller oftast kanske endast derföre, att de ej från Scenen hörde det fransyska språket. Ty de voro genast nöjde, så snart, med år 1766, några i deras fädernesland aldeles misslyckade Aktörer kommo hit öfver och åter i Stockholm upprättade ett franskt Spectakel. Hvad nu den gamla Svenska Theatern angår, så var dess tragiska del, till följe af den förvända, tungt fransosierade rigtning den tagit, visserligen redan i födslen ohjelpigen förlorad. Men den komiska sökte att, i likhet med hvad i Danmark, så lyckligt hade blifvit verkstallt, blifva national och med nordiskt kraftigt skämt, framställa inhemska seder, fördommar och löjligheter. Visserligen kan icke *Håkan Smulgråt*, Stockholm 1739, *Fru Rangsjuk*, Stockholm 1741, *Den lycklige Banquerouteuren*, Stockholm 1753, *Baron Sjelfklok och Fröken Granlaga*, Stockholm 1753, *Jesper Hjernlös*, Stockholm 1755, och hvad de öfriga gamla drama-ska försöken alla heta, på långt när jemföras en gång med den obetydligaste af den store Holbergs Lustspel; men man var åtminstone på en riktig väg, och huru långt man på den kunde hinna, det såg man några år sednare, då ett afgjort Genie tog värden om den svenska Thalia.

(Forts. e. a. g.)